

Hannah Arendt

Gaizki absolutua

Epigrafeak¹

1. Datu biografikoak eta testuinguru historikoa
2. Filosofia-inguramena: arrazoimen ilustratuaren krisialdia eta xx. mendeko totalitarismoak
3. **Filosofia existentzialisten ideia nagusiak²**
4. **Totalitarismoaren jatorria: gaizki absolutua**
5. Giza bizitzaren baldintzatzaileak: landu, ekoitzi, ekin
6. *Vita activa*-ren esparruak: pribatua, publikoa eta soziala
7. *Eichmann Jerusalem* eta gaizkiaren hutsalkeria

1. Datu biografikoak eta testuinguru historikoa

Hannah Arendt xx. mendeko filosofo alemaniarra dugu: jarduera politikoaz, totalitarismoaz eta modernitateaz idatzi zuen pentsalaria. Bizi izandako esperientziek bere pentsamenduan eragin zuzena izan zuten, eta, horregatik, ezinbestekoa da Arendten biografia ezagutzea bere pentsamendua ulertzeko.

1906ko urriaren 14an jaio zen Linden-Limerren (Hannover), jatorri judutarreko familia batean. Bere familia judu sekularizatua zen, eta, nahiz eta Arendt bera ere hasiera batean erlijioaren aferetatik urrun kokatu, judu izateko aldarria egitera behartua sentitu zen, bizi izandako bazterketak zirela eta.

Hiru urte zituela familia egoitzaz aldatu zen Königsbergera. Hamalau urterekin hasi zen Kant irakurtzen, eta Jaspers eta Kierkegaard ere ezagutu zituen nerabe zenean. 1924an Marburgoko Unibertsitatean hasi zituen ikasketak, eta besteen artean Heidegger izan zuen irakasle. Bere hitzetan, bizitzan

izan zuen lehen *shock*-a izan zen hori, *shock* filosofikoa, hain zuzen ere, Jaspers eta Heideggerren existentziaren filosofia ezagutu zuenean. 1926an, Friburgoko Unibertsitatean Husserlekin ikasi zuen.

Berlinen bizi zela, Günter Sternekin ezkondu zen 1929an. Urte bat geroago gertatu zitzaion bigarren *shock*-a: errealitatearen *shock*-a. Izan ere, 1933ko otsailaren 27an, Reichstageko sutea gertatu zen, Alemanian nazionalsozialismoa sendotzen ari zen lekuko, totalitarismoaren adierazle. Ezkutuko laguntza lanak egin zituen sionista alemaniarren alde, eta uztailean atxilotu zuten. Askatutakoan, Parisera alde egitea erabaki zuen, bere amarekin batera, non haur juduak erreskatatu zituen. 1937an dibortziatu zen, eta urte berean alemaniar nazionalitatea kendu zioten, Nurenbergeko *lege* berriak zirela eta. Antisemitismoaren aurkako nazioarteko ligan lan egin zuen, eta 1938tik aurrera Parisko agentzia juduan. Ikusten denez, bere biografia pertsonala eta ibilbide profesionala nazionalsozialismoak eta Holokaustoak aldatu zuten. Bigarren *shock* horrek filosofiaren balioa zalantzan jartzera bultzatu zuen, eta, aurrerantzean, teoria politikoa ardaztu zuen bere lana.

Erbesteratzearekin batera, eskubide zibikoak galdu zituen, eta juduen auziari erantzun teoriko eta praktikoa eman beharra sentitu zuen; horregatik, Parisen zegoenean aktibismoan murgildu zen, betiere mugimenduarekiko distantzia kritikoari eutsiz, pentsatzeko, aske izateko. 1940an kontzentrazio esparru batera bidali zuten, eta Frantziatik ihes egin behar izan zuen, Estatu Batuetara, amarekin eta Heinrich Blücher senarrarekin. 1949an, Bigarren Mundu Gerraren ostean, Europara bidaiatu zuen, eta aurrerantzean bidaia asko egin zituen hainbat unibertsitatetan hitzaldiak eta ikastaroak emateko. 1951n, estatu-batuar nazionalitatea lortu zuen; urte berean *Totalitarismoaren jatorriak* liburua argitaratu zuen, eta 1958an *Giza kondizioa*.

1962an, *The New Yorker*-eko kazetari gisa Jerusalemera joan zen Eichmannen aurkako epaiketa jarraitzeko. 1963an argitaratu zuen erreportajea oso polemikoa izan zen, beselakoen artean, Holokaustoaren garaian juduek naziek

izandako lankidetzaz plazaratu zuelako. Garaikoak dira *Eichmann Jerusalem* eta *Iraultzari buruz* liburuak.

1969tik Yale Unibertsitatean izan zen irakasle, 1975eko abenduan New Yorken hil zen arte, bihotzekoak jota. New Yorkeko Bard Collegen lurperatu zuten.

2. Filosofia-inguramena: arrazoimen ilustratuaren krisialdia eta xx. mendeko totalitarismoak

XVIII. mendeko Ilustrazioa, tradizioaren eta erlijioaren ideia dogmatikoak atzean utzi eta arrazoimenaren erabilera askea aldarrikatuz, aurrerapenaren ortzi-mugarantz abiatu zen. Horren adibide garbia da Kantek *Zer da Ilustrazioa? galderari erantzuna* obran adierazten duena: Ilustrazioaren leloa «*Sapere aude*» da. *Ilustratuen ustez, arrazoimena modu askean erabiltzeak aurrerapen zientifikoa, politikoa eta etikoa ekarriko zuen eta, ondorioz, gizartea utopiara gerturatuko zen.*

Jakina, ez zen horrelakorik gertatu. xx. mende hasieran bi mundu gerrek –bereziki bigarrenak– bildu zituzten bonba atomikoak eta heriotza-esparruek argi utzi zuten gizateria utopiatik baino desagertzetik hurbilago zegoela. *Noiz eta nola bilakatu zen amets ilustratua xx. mendeko gehiegikeria?*

xx. mendeko 30eko hamarkadatik aurrera, Frankfurteko Eskolak (Alemaniatik ihes egin eta oinarri marxista eta weberiarra zuten intelektual judutarrek sortutako pentsamendu korrontea) erantzuna bilatu zion arazo horri. Frankfurteko Eskolako autoreek Max Weberren *arrazoimen instrumentala* kontzeptua berrinterpretatu eta honakoa proposatu zuten: Ilustrazioak aurrerapenaren baitan natura menderatzea bilatu zuen, gizakiaren bizitza hobetu nahian. Gizakien eta gauzen (naturaren) harremanen logika horretan, arrazoimen instrumentala aplikatzen da. *Natura bitarteko bat da giza helburuetzat, eta bere gaineko erabakietan efizientzia baloratzen da.*

Ilustrazioak, ordea, ez zuen galarazi arrazoimen instrumentala bere esparrutik ihes egin eta gainontzekoetan ere nagusitzea. Hau da, gizakia/natura esparrutik gizakien arteko (subjektu/

subjektu) harremanak zuzentzera igaro zen, gizakia objektu bilakatuz, bere duintasuna lapurtuz eta, hitz bakarrean, *alienatus* (tradizio marxistako eta hegeliarreko kontzeptua).

Behin gizakia gizarte sistemaren torloju bilakatuta (Adorno), behin gizakia gizarte sisteman betetzen duen funtziora murriztuta (Horkheimer), *botereak* gizakiaren gaineko erabakietan efizientzia bilatuko du. Horrela ulertuko dira judutar auziaren aurrean heriotza-esparruen sorrera edota japoniarren erresistentzia amaigabearen aurrean egindako bonbardaketa atomikoak. *Frankfurtekoen ustez, amets ilustratuak totalitarismoaren tranpa zuen bere baitan.*

3. Filosofia existentzialisten ideia nagusiak

Ikus Simone de Beauvoir.

4. Totalitarismoaren jatorria: gaizki absolutua

Arendtek, totalitarismoaz hitz egitean (terminoa ez da berea), xx. mendeko nazismoa eta Sobietar Batasuneko garai estalinista ditu buruan. Beretzat, historian ez da inoiz horrelako basakeria antolaturik gertatu, eta, hortaz, kategoria berriekin ulertu behar da. Hori azaltzea da *Totalitarismoaren jatorriak* obraren helburua.

Bi aitzindari identifikatzen ditu totalitarismoaren aurretik. Lehenbizikoa XVIII. eta XIX. mendeetako europar *antisemitismoa* da. Frantzian, esaterako, antisemitismoa *Estatuaren nortasuna indartzeko korrante moduan* identifikatzen du, judutarrak, frantziarrak izan arren, 'frantziar' bizimoduaren aurkako bezala agertzen baitira askotan (antisemitismo politikoa). Bigarrena, XIX. mende amaierako *inperialismoa* izan zen. Pentsalariaren ustez, kapitala inbertitzeko burgesiaren beharra *arraza batzuk besteetatik gailentzen* zituen ideologiarekin elkartu zen, beste herrialdeetan egindako sarraskiak (hilketa administratiboak) justifikatuz, talde konkretu batzuekiko deshumanizazioa gauzatuz.

Aurrekari horiek kontuan hartuta, Lehen Mundu Gerrak Europan utzitako egoera ekonomiko eskasak bidea erraztu zien mugimendu totalitaristei. Horiek ideologia gabeko *masak* etorkizun hobearen *propagandarekin* erakarri zituzten, askotan intelektuaren laguntzaz. Behin boterea eskuratuta, *lege naturalaren (nazismoa) edota historikoaren (estalinismo garaia)* aitzakiarekin, estatuaren forma eta horren legeak aldatzen hasi ziren, boterea *lider bakarraren* inguruan bildu, *masak alderdi politikoak ordezkatu, eskubide indibidualak abolitu, ekonomia zentralizatu* eta hori guztia justifikatzen zituen *propaganda, izu politika eta marko juridikoa* antolatu arte.

Totalitarismoaren *helburua boterea mantentzea* da, eta, horretarako, lege natural edo historikoaren aitzakiarekin, *gizabanakoa suntsitzen* joango diren legeak aprobatuko dituzte (kasu askotan, aitzakia berarekin gobernuak legeak ez betetzea edota legeak ez argitaratzea justifikatuko bada ere). Suntsipen hori hainbat esparrutan gertatuko da:

- *Pertsona juridikoaren heriotza*: eskubideak izateko eskubidea ukatu.
- *Pertsona moralaren heriotza*: gizartea atomizatua eta bortizkeria onartzen duen gizartea antolatu. Ongia aukeratzeko ia ezinezkoa da.
- *Banakotasuna suntsitu*: ‘heriotza-lantegiak’. Ahanzturan eta modu anonimoan hiltzeko esparrua.

Hauxe da, Arendten ustez, totalitarismoak ekarri duen eta berria den *gaizki erradikala*: ideologia batek gizakia zerbait ‘soberakin’ bihurtzea, ezabagarri bihurtzea, deserrotzea. Totalitarismoak lortu zuen estatuak beren milaka hiritarrei gizatasun-zantzu guztia lapurtzea legaltasun itxurapean. «*Dena da posible*» totalitarismoaren barruan. Gizakien etorkizuna *burokrazia administratiboaren* esku gelditzen da.

5. Giza bizitzaren baldintzatzaileak: landu, ekoitzi, ekin³

Giza kondizioa liburuan, Arendtek gizakiaren oinarritzko hiru jarduerak aztertzen ditu, bizitza aktiboa osatzen dutenak:

lana, ekoizpena eta ekintza.⁴ Helburua giza jarduera zertan datzan azaltzea da (bizitza kontenplatiboaren kontra).

- *Lantzea* bizitzarako baldintza da zentzu biologikoan, eta gizakiarentzat beharrezkoa denari egiten dio erreferentzia, hau da, maila biologikoan irauteko beharrezkoa denari. Arendtek lanaren eta kontsumoaren arteko prozesu ziklikoa ezartzen du, bizitzaren beraren kondizioa litzatekeena.
- *Ekoiztea* sormena da, gizakiok objektuen bidez mundua sortzeko daukagun modua. Gauza artifizialen mundua da naturatik bereizten gaituena. Objektu horiek ez dira gure beharrian biologikoak asetzeko (lanaren kasuan bezala), baizik eta bizi garen mundua eraikitzeko (artifizialtasuna).
- *Ekintza* aniztasunari lotuta dago, hau da, munduan sartzen garen moduari, eta, beraz, besteen artean bizitzeko moduari. Horregatik, ekintzak politikari, espazio publikoari eta komunitate politikoaren kontserbazioari egiten dio erreferentzia. Ekitea erabat hedatzeko, hiru baldintza bete behar dira: lehenik, gizakiak berdinak direla onartzea; bigarrenik, hitz askatasuna; eta, hirugarrenik, mundu komunaren zaintza.

Heideggerrek gizakia heriotzarako-izate bezala definitu zuen bitartean, Arendtek *jaiokortasuna* bere pentsamendu politikoaren ardatz bihurtzen du: gizaki bakoitza berritasun bat da, munduari hasiera bat, historian zerbait berri bat, ekintzaren bidez aniztasunera igortzen duena. Modernitateak, ordea, ekintzaren esparru askotarikoa arriskuan jarriko du.

* * *

Vita activa oder Vom tätigen Leben (1958) lanean, Arendtek bizitza aktiboaren esfera osatzen duten gizakiaren hiru jarduerak aztertzen ditu: lana, ekoizpena eta ekintza.

Lanak, hain zuzen, espeziearen biziraupena eta denboran irautea ahalbidetzen duten jarduera natural eta biologikoei egiten die erreferentzia; baina jarduera horiek ez dira iraunkorrak, egiten eta kontsumitzen diren unean agortzen baitira.

Bigarrena, ekoizpena, alegia, denboran zehar iraun behar duten emaitza burutuak edo objektuak sortzen dituen da.

Lanak gizakia eta lurra lotzen ditu, eta gizakia bizitzaren errepikapen ziklikoaren mende eta lanpetuta edukitzen du; ekoizpenarekin, aldiz, *Homo faber*-a zehazki gizaki bihurtzen hasten da. Mundua, horrenbestez, giza eginkizunaren emaitza da: naturatik abiatuta, baina harekin etengabeko gatazkan, giza artifizio kultural guztia sortzen duena, zeinaren baitan mugitzen baikara.

Mundu artifizial horren funtsezko ezaugarriak honako hauek dira:

1. Objektuek erabilerarako duten izaera.
2. Iraunkortasuna. Manufakturatutako objektuek ematen zaien erabilerak adina iraun dezakete munduan.
3. Naturaren aurkakotasuna. Indarkeria saihetsezina da, gure ingurunea osatzen duten gauza artifizialak sortzeko prozesu naturalak eteteen.
4. Gizakiari bere nortasuna bermatzen dion eta gustura zein babestuta sentiarazten duen erreferente bat izateko aukera ematen dioten egonkortasuna eta konfiantza; azken batean, bere eskuek egindako gauzak baitira.
5. Hilezkortasuna lortzea. Hilkorrek kosmosean aurkitzen dute leku bat, non dena den hilezkorra, beroriek izan ezik.

Bestalde, *bizitza aktibo* horren hirugarren esfera ekintza litzateke; ekoizpenak sortutako espazio artifizialean egiten den jarduera baino ez da, bere izaera gizakiek egin nahi dutenari buruz hitz egin eta erabakitzean datza. Hau da, hitz egitea eta jardutea ekintzaren berariazkoa litzateke.

Arendten aburuz, ekoizpena esfera publiko moduko batean mugitzen da; ekintzan, berriz, gure dimentsio politikoa aurkituko dugu. *Homo faber*-a merkatu publikora daraman bultzada ez da ekintzan eta diskurtsoan elkartzen direnean pertsonak duten potentzialtasuna, baizik eta produktuen nahia. Pentsalariarentzat, bizitza aktiboko jarduerarik gizatiarrena da ekintza.

Baina, zer zentzutan pentsatzen du Arendtek ekintza batez ere politikoa dela? Bere erantzuna da ez dela politikoa gertaera

historiko edo jarduera sozial baten zentzuan; aitzitik, haren ustez, bi ikuspegiak pobretu egiten dute ezaugarri politikoa.

Espazio horretan garrantzitsua da gizabanakoen aniztasuna. Espazio hori berdintasunarena da, edo, zehatzago esateko, gizaki guztiei ekintzaren bidez izaki bakar gisa bereizteko aukera berbera ematen diena.

Bestea, berriz, ikuspuntuen heterogeneotasuna da, elkarriketaren eta elkarrekiko konbentzimenduaren bidez elkar-gune bihurtzen direnak, halako moldez non, hitzaren bidez, desadostasunak adostasun bihurtzen baitira.

Horrenbestez, aniztasunak eragiten dituen antagonismoak hitzaren bidez berdintzea da jarduera politikoa, kideztan eta harmonian bizitzeko, aniztasunak aniztasun. Politika, hain justu, elkarrekin egotea da, desberdinak izanda ere. Arendtentzat, beraz, politika doxaren adierazpena da, eta ez epistemearena. Egiak politika hiltzen du, iritziaren mundua suntsitzen duelako.

Egia inposatzen denean, ez dago beste ezer eztabaidatzerik. Ez dira kontuan hartzen beste pertsona batzuen iritziak, eta, Arendten arabera, horiek kontuan hartzea da pentsamendu politiko orearen ezaugarria.

6. Vita activa-ren esparruak: pribatua, publikoa eta soziala

Vita activa eratzen duen ekintza bakoitza (landu, ekoitzi eta ekin) esparru desberdinetan gertatzen da: esparru pribatuan, esparru publikoan eta esparru sozialean. *Giza kondizioa*-n, Hannah Arendtek honako tesi hau garatzen du: Aro Moderanoan espazio publikoaren atzerakada gertatu da, batez ere arlo sozialaren sorreraren ondorioz.

Lehenik eta behin, Arendtek pribatuaren eta politikoaren kontzeptuak azaltzen ditu, greziarren *oikos* (etxekoa) eta polisaren arteko oposizioari jarraituz. Etxeko esparrua (*pribatua*) bizitzako beharrak asetzearen mende dago (lanarekin lotuta), eta bertan ez dago askatasunerako lekurik, etxeko kideak beharraren mende daudelako eta barruan agente- eta

obedientzia-harreman asimetrikoak nagusitzen direlako. Espazio *publikoan*, ordea, gizakiek ekintzarako eta elkarrizketarako gaitasuna hedatzen dute, berdinak diren esparru batean.

Aro Modernoan, aldiz, espazio horiei arlo *sozialaren* sorrera gehitu behar zaie, arlo pribatuaren eta publikoaren arteko esfera hibridoa, espazio pribatuaren beharrak espazio publikoan leku nagusi bat hartzen duenean eratzen dena. Arendten ustez, arlo soziala sortzeak espazio publikoaren gainbeherara garamatza. Alor sozialaren eraikuntzarekin, botereak gizakia gizartearen baitan desagerrarazten du eta horren inguruko erabakiak hartzen ditu bere *askatasuna, hitza eta ekintza* ahaztuz. Politika ez da jada berdinen arteko interakziorako espazioa, non pertsonak aske izateko gaitasuna adieraz dezaketen. Botereak gizabanakoaren esparru pribatu eta publikoaren gainean agintzen du.

Arendtentzat, espazio pribatuak eta espazio publikoak mantendu behar ditugu; izan ere, totalitarismoaren ezaugarrietako bat da dena politiko bihurtzen duela (arlotan juridikoa, ekonomikoa, zientifikoa, pedagogikoa...) eta gauza publiko guztiak hartzen dituela; beraz, esfera pribatua, identitatea, desberdintasunak eta aniztasuna ezabatzen ditu, eta, ondorioz, munduko gizakiak deserrotzen ditu, beren duintasunetik desegiten ditu. Horregatik, *esparru publikoa gizabanakoa jaiotzeko esparru bezala* aldarrikatuko du Arendtek.

* * *

Hannah Arendten iritziz, totalitarismoak ez du gizakiaren arrastoa guztiz ezabatu. Orduan, gure buruari honakoa galdetu beharko genioke: zer da gizaki egiten gaituena? Galdera horren erantzunak, bere ustez, besteekin dugun elkarbizitzarekin du erlazioa. Hau da, gizakia besteekin erlazionatzen den izakia da. Bada, pertsonen arteko erlazio horri politiko deritza, publikoki hitz egiten duelako eta besteekin erlazionatzen delako. Bere aburuz, gure existentzia espazio publiko-politiko baten menpe dago. Arendtek mundu politikoa

analizatzen du, gero mundu horren ezaugarriak identifikatzeko eta analizatzeko; horrela, bizitza politikoaren oinarritzko gramatika zein den adierazten du (Aristoteles dakarkigu gogora hain zuzen gizakiaren kontzepzio honengatik, polisean bizi den izakia zioen berak).

Bere helburua ez da 'giza naturaren' teoria berri bat proposatzea, 'giza baldintzak' aztertzea baizik. Beste modu batera esanda, gizakia jaiotzetik baldintzatzen duten kondizioak aztertzen ditu: bizitza, jaiokortasuna, hilkortasuna, aniztasuna eta lurra. Gizakiak baldintzatutako izakiak garelaz azaldu nahi du horrekin Arendtek; orduan, egiten ditugun ekintzak kondizio horien menpe egongo dira. Era berean, baldintza horiek bizitza aktiboarekin erlazionatuta egongo dira. Hau da, antzinako polisetan bizitza aktiboa zen, eta ideala komunitate politikoari (polisaren eta autogobernuaren zereginak) eskainitako bizitza zen. Arendten helburua bizitza aktiboak duen esanahia berpiztea eta galera horren zergatia aztertzea da. Bizitza aktiboa hiru jardueren bitartez adierazten da: lana, ekoizpena eta ekintza. Hirurak bat datoz zerbait egitearekin, eta, era berean, jada aipatu diren baldintzekin.

Ekintzak hainbat gauzatarako balio du. Esate baterako, elkarte politikoak eratzeko eta mantentzeko, belaunaldiek jarraipena izan dezaten baldintzak sortzeko, eta historian zehar oroitzeko. Gizabanakoen artean ohiko jarduna da, eta gizakien berezitasuna, desberdintasuna eta aniztasuna erakusten ditu.

Arendten ustez, ekintzaren oinarria esparru publikoan gertatzen den interakzio politikoa da, eta funtsezkoa da beretzat. Adibidez, komunikazioa, hau da, momentu aproposetan hitz egokia aurkitzea, jada ekintza bat da. Eta Arendtek azpimarratzen du gizakiak, pertsona dela jakin arren, badakiela ekintzarik egin ezean ez dutela gizaki gisa aitortuko.

Arendten aburuz, ekintza *-vita activa-* horren adibide argiena Antzinako Greziaren polisetan aurkitu daiteke. Alde batetik, lana, esparru pribatuan, etxeetan egiten zen, eta ekintza, berriz, agorako esparru publikoan. Leku publiko

horretan *vita activa* gertatzen zen, berdinen artean izaten zen komunikazioa, osaketa eta askatasun politikoa.

Vita activa eratzen duen ekintza bakoitza esparru desberdinetan gertatzen da: esparru pribatuan, esparru publikoan eta esparru sozialean. Oso argi uzten ditu hiru esparru horien mugak; izan ere, ekintza horietako bat bere esparrutik kanpo gauzatzen bada, ondorio latzak eragin ditzake.

Alde batetik, esparru pribatua etxearen eta familiarekin lotzen du, eta bertan lana izaten da oinarri, bizitzaren zikloa mantentzen duena. Arendtek azaltzen duenez, esparru horretan kanpoko gertaeren aurrean babesa aurkitu daiteke, eta naturala den esparru bat da.

Beste aldetik, esparru publikoak besteekiko existentzia ahalbidetzen du. Hau da, ekintzaren eta diskurtsoaren bitartez gure existentzia ezagutarazten diegu besteei. Baina, Aro Modernoan esparru publikoaren eta pribatuaren mugak ezabatu dira eta hirugarren esparru bat sortu da: esparru soziala. Eta, Arendten ustez, esparru horren sorrerak esparru pribatuan zegoena esparru publikora pasatzea eragin du.

7. 'Eichmann Jerusalem' eta gaizkiaren hutsalkeria

Eichmann Holokaustoa diseinatu zuen nazi alderdiko kargu gorenetakoa zen. Gerra amaitzean, Argentinara egin zuen ihes, eta han Mossadeko komando batek bahitu eta Jerusalemara eramán zuen hegazkinez 1960an. 1961ean epaitu, erruduntzat jo eta heriotza zigorra ezarri zioten, 1962an gauzatu zena.

Behin *Eichmann Jerusalem* obran zehar Eichmann gizaki arrunta dela argitu ondoren (ez da munstro maltzurra, ez antisemita amorratua, ez soziopata azkarra...), Arendtek hurrengo galderari erantzun nahi izango dio: nola da posible pertsona batek milaka pertsonaren heriotza agintzea?

Pentsalariak Eichmannen defentsak erabilitako bi argudiori erreparatuko die. Lehen argudioa: Eichmannek *estatu arrazoiak* aginduta jokatu zuen. Horren arabera, norbanakoaren etika eta estatuaren etika ez daude maila berean, eta, hortaz,

estatuek salbuespen moduan hainbat erabaki har ditzakete norbanako bezala hartuko ez lituzketenak (eskubideen urraketak, biolentzia, eraillketak...). *Arendten ustez, baina, estatu totalitarioak salbuespen horiek eguneroko bilakatzen ditu.*

Bigarren argudioa: Eichmannek *aginduak jarraituz* jokatu zuen. Nolabait, Kanten inperatiboaren interpretazio interesatu baten bitartez, ardura guztia Hitlerri leporatu nahi izan zitzaion. Historian zehar adibide ugari daude non legeak (zibilak eta militarrik) onartzen duen aginduak ez bete-tzea horiek legearen aurka doazenean; baina, Eichmannen kasuan, *aginduak estatu totalitarioaren barruan zeuden*. Ez zuen gatazkarik bizi izan zentzu horretan.

Eraiketa administratiboak normalizatzea eta lege bilakatzea da estatu totalitarioaren ezaugarri nagusia. Bertan, gizabana-koak, legearen legitimitatearekin, milaka pertsonaren deuseztatzea sina dezake. Hori da *gaizkiaren hutsalkeria*. Eichmannek milaka gizabanakoren suntsipena ekarri zuten aginduak emateko erosotasuna aurkitu zuen sisteman. Hausnarketarik gabe ekiteko erosotasuna eman zion estatu totalitarioak.

Hausnarketa gabezia hori da, hain zuzen, Eichmann errudun bilakatzen duena. Estatuaren izenean eta legea jarraituz jokatu bazuen ere, askatasuna zuen eraiketa administratiboen ondorioen inguruan hausnartu eta horien gaineko erabakiak hartzeko. Horri garrantzirik ez ematea eta gaizkia hutsalkeria bilakatzea da bere krimen handiena.

* * *

xx. mendeko gertakari krudelenen balizko egileak epaitzeko, Bigarren Mundu Gerra eta gero epaitegiak antolatu ziren Nurenberg eta Israelen. Nazien deuseztatze-esparruetan milioika pertsona hil ziren (horien artean juduak, ezkertiarrik, ijitoak, homosexualak...). Epaiketa horietako batean Eichmann nazia epaitu zuten, Holokaustoan pertsona zibilen garraioa bideratzeaz akusatuta. Askoren ustez, krimen horiek gizakion berezko izaera gaiztoagatik gertatu ziren. Eichmannen epaiketara

kazetari lanak egitera joan zen Hannah Arendt pentsalari alemaniarrak, aldiz, uste du hiltzaile izan gabe ere gutariko edonork egin ditzakeela horrelako sarraskiak inolako kontzientzia eragozpen barik, hau da, errudun sentitu gabe. Izan ere, introspektzio ariketarik egiten ez badugu, zenbait egoeratan ez dugu gure ekintzen erantzukizuna ikusten, ekintza eta ondorioen arteko distantzia luzeegia delako.

Baina zer da introspektzioa? Introspektzioa nor bere buruarekin eduki dezakeen jarduna da. Arendten ustez, gizakiak ez du berezko naturarik. Bere maisuak diren Heidegger eta Jaspersek bezala, uste du gizakiak introspektzioaren bidez bizitza aktiboa sor dezakeela hiru mailatan: lehenengoan bizitza biologikoaz arduratuko da, bigarrenean profesionalaz eta, azkenik, pentsamendutik abiatuta burutzen dituen ekintzez. Lehenengo biak ezagutzaren barruan sailkatzen dira, eta, gizatiarrak badira ere, are gizatiarragoa da azkena, pertsonaren beraren askatasuna eta existentzia zehazten dituelako, ekintza politikoa edo ideologia, alegia.

Krisi garaietan, bai lehen, bai orain, totalitarismoa eta faxismoa zabaltzen dira munduan. Garaiotan ohikoa da boterea pixkanaka biltzen joatea pertsona bakar baten eskuetan. Lider edo buruzagi horrek erabakiak hartu eta aginduak zabaltzen ditu jendartean, guztion onerako direlakoan. Gehiengoa lideren itzalpean seguruago sentitzen da, eta norberaren egoa handituta. Badirudi amore ematen dugula eta ez dugula irizpide kritiko kantiarra erabiltzen, dio Arendtek. Izan ere, bere ustez, burokrazia indarrean dagoen estatu teknologikoetan sistemaren katebegi bat baino ez gara sentitzen, eta norberaren erantzukizuna ezerezaren hurrengoa da: hutsala. Modu berean, Erich Frommek esan zuen uko egiten diogula erantzukizunari, eta Kafkak absurdoa dela harremanik gabeko estatua.

Beraz, Holokaustoa ez zen gertatu Hitler eta bere goi-agintariak krudelak zirelako, jende askoren pentsatzeko eta hausnartzeko gaitasun eza harrigarriagatik baizik. Masa desideologizatu baten hutsalkeriarik gabe, ideologia nazi suntsitzailerik ez zen inoiz nagusituko. Hori dela eta, Arendten iritziz,

demokrazia parte-hartzailea da totalitarismoari aurre egiteko baliabiderik onena, bertan erantzukizuna eta barne zein kanpoko elkarrizketa gauzatzen direlako.

Kontzeptuak

- *Komuna (publikoa)*. Arendtentzat, gizakiak izaki sozial gisa duen berezko esparrua izendatzen duen kontzeptua da. Espazio publikoan gizakiak ekintzarako eta elkarrizketarako gaitasuna hedatzen du, berdinak diren esparru batean. Aro Modernoan, arlo sozialaren sorreraren erruz, espazio publikoaren gainbehera gertatu da. Alor sozialean politika ez da jada berdinen arteko interakziorako espazioa, non pertsonak aske izateko gaitasuna adieraz dezaketen. Botereak gizabanakoaren esparru pribatu eta publikoaren gainean agintzen du. Beraz, Arendtentzat, espazio pribatuak eta espazio publikoak mantendu behar ditugu. Horregatik, esparru publikoa gizabanakoa jaiotzeko esparru bezala aldarrikatuko du.
- *Jaiokortasuna*. Arendten pentsamenduaren kontzeptu nagusia da, gizakiaren jatorri existentziala adierazten duena. Heideggerrek gizakia heriotzerako-izate bezala definitu zuen bitartean, Arendtek jaiotzea bere pentsamendu politikokoaren ardatz bihurtzen du: *Giza kondizioa* liburuan, gizaki bakoitza berritasun bat dela esaten du, munduari hasiera bat, historian zerbait berria, ekintzaren bidez aniztasunera igortzen duena. Arendtek dio jaiokortasuna (hau da, jaio izanaren baldintza) gure hasteko gaitasunaren (hau da, zerbait berria hasteko dugun gaitasunaren) iturria edo erroa dela. Eta horretan datza, hain zuzen, askatasuna: ekintza berri, ustekabeko bati ekiteko gaitasunean.
- *Judizioa (iritzia)*. Komunaren eremua arautzen duen irizpide politikoa da. Arendten ustez, pentsatzeko ahalmenak dimentsio moral bat du, jokabide-jarraibiderik agintzen ez duena, baina, judizioaren ahalmenetik, ona eta txarra bereizteko gai dena. Pentsamenduak judizioaren ahalmena

askatzen du, eta, Arendten arabera (kantiar kontzeptua zabalduz), judizioa ahalmen mentalen artean politikoena da. Izan ere, judiziorako dugun ahalmena erabiltzeak beste pertsona batzuen jarrerak barne hartzea eskatzen du, hau da, besteen ikuspegi aniztasuna txertatzea.

- *Pluralismoa*. Kontzeptu politiko-filosofikoa da, espazio publiko berean elkarrekin bizi diren ideia askoren existentziaren defentsan datzana. Ekintza aniztasunari lotuta dago, hau da, munduan sartzen garen moduari, eta, beraz, besteen artean nola bizi garen. Esfera pribatua, identitatea, desberdintasunak eta aniztasuna ezabatzen ditu, eta, ondorioz, munduko gizakiak deserrotu egiten ditu, beren duintasunetik desagiten ditu. Horregatik, esparru publikoa gizabanakoa jaiotzeko esparru bezala aldarrikatuko du Arendtek, aniztasunaren esparrua.
- *Ekintza*. Politikaren izaerari dagokio, bizitza komunean parte hartzearen ondorioa da. *Giza kondizioa* liburuan, Arendtek gizakiaren oinarritzko hiru jarduerak aztertzen ditu, bizitza aktiboa osatzen dutenak: lana, ekoizpena eta ekintza. Azken hori aniztasunari lotuta dago, hau da, munduan sartzen garen moduari, eta, beraz, besteen artean nola bizi garen. Horregatik, ekintzak politikari, espazio publikoari eta komunitate politikoaren kontserbazioari egiten die erreferentzia. Ekitea erabat hedatzeko, hiru baldintza bete behar dira: lehenik, gizakiak berdinak direla onartzea; bigarrenik, hitz-askatasuna; eta, hirugarrenik, mundu komunaren zaintza.
- *Totalitarismoa*. Subjektuak herritar gisa dituen eskubide eta askatasunen garapena ukatzeko oinarrien gainean eraikitako gobernu-modua da. Totalitarismoak sinesmen aniztasuna inplikatzeko duen giza ekintza sinesmen bakar batekin ordezkatzeko du: ideologia totalitarioak adierazten duena. Izuaren bidez, zeina bere egiazko zerizana baita, naturaren legea eta historiaren legea betearazten ditu. Arendtek, totalitarismoaz hitz egitean, xx. mendeko nazismoa eta Sobietar Batasuneko garai estalinista ditu

buruan. Bere ustez, erregimen horien basakeria antolatua kategoria berriekin ulertu behar dira. Hori azaltzea da *Totalitarismoaren jatorriak* obraren helburua. Totalitarismoaren helburua boterea mantentzea da, eta, horretarako, lege natural edo historikoaren aitzakiapean, gizabanakoa suntsitzen joango diren legeak aprobatuko dituzte.

- *Naturaren legea eta historiaren legea.* Gobernu totalitarioak zuzentzen dituzten mugimenduaren legeak dira. Nazismoaren oinarrian naturaren legeak daude, arrazaren kontzeptua oinarri; hau da, arraza batzuk ezgai eta kaltegarriak dira eta beste batzuk gai eta onuragarriak. Historiaren legeek, komunismoaren oinarri, klaseen arteko borrokaren kontzeptuan dute oinarria; hau da, klase baten igoera, proletalgora, beste dekadente baten aurrean, burgesiaren aurrean. Ideologia totalitarioan, bi legeek zuzenbide natural tradizionala eta, batez ere, horretan oinarritzen diren lege positiboak ordezkatzeko dituzte, eta, beraz, egonkortasun-faktore oro desagertzen da zenbait gizabanako, arraza edo klase kaltegarri desagertu behar diren etengabeko mugimendu baten alde.
- *Izua.* Totalitarismoaren tresnetako bat da gizarte ekin-tza kontrolatzeko, eta menderatze totalitarioaren funtsa da. Gobernu totalitarioaren gorputz politikoan, behin boterea eskuratuta, lege naturalaren (nazismoa) edota historikoaren (estalinismo garaia) aitzakiarekin, estatua-ren forma eta horren legeak aldatzen hasi ziren, boterea lider bakarraren inguruan bildu, masak alderdi politikoak ordezkatu, eskubide indibidualak abolitu, ekonomia zentralizatu eta hori guztia justifikatzen dituen propaganda, izu politika eta marko juridikoa antolatu arte. Horrela, gobernu totalitarioaren izua ez da oposizioa ezabatzen bitarteko soila, nahiz eta helburu horretarako ere erabiltzen den. Izua erabatekoa bihurtzen da oposizio orotatik independente bihurtzen denean.
- *Ideologia.* Gizarte ekin-tza kontrolatzeko totalitarismoaren beste tresnetako bat da, izuarekin batera. Gobernu

totalitarioaren gorputz politikoan, behin boterea esku-ratuta, lege naturalaren (nazismoa) edota historikoaren (estalinismo garaia) aitzakiarekin, estatuaren forma eta horren legeak aldatzen hasi ziren, boterea lider bakar-aren inguruan bildu, masak alderdi politikoak ordezkatu, eskubide indibidualak abolitu, ekonomia zentralizatu eta hori guztia justifikatzen dituen propaganda, izu politika eta marko juridikoa antolatu arte. Ideologia totalitarioak bere burua aurkeztu du historiaren ibilbidearen eta bizitzaren zentzuaren azalpen zehatz eta oso gisa, eta legitimitatea barne-logika horretan bertan oinarritzen du.

- *Gaizki absolutua*. Totalitarismoaren garapenak gizarte bizitzan duen ondorioa da. Adibide paradigmaticoa nazien sarraski esparruak ziren. Totalitarismoaren helburua boterea mantentzea da, eta, horretarako, lege natural edo historikoaren aitzakiarekin, gizabanakoa suntsitzen joango diren legeak aprobaturiko dituzte. Hau da, Arendten ustez, totalitarismoak ekarri duen eta berria den gaitza: ideologia batek gizakia zerbait ‘soberakin’ bihurtzea, ezabagarria bihurtzea, deserrotzea. Totalitarismoak lortu zuen estatuek bere milaka hiritarrei gizatasun zantzu guztia lapurtzea legaltasunaren itxurapean.
- *Lana*. Arendtek, *Giza kondizioa* liburuan, gizakien oinarrizko hiru jarduerak aztertzen ditu, bizitza aktiboa osatzen dutenak: lana, ekoizpena eta ekintza. Arendten ustez, lana bizitzarako baldintza da zentzu biologikoan, eta gizakiarentzat beharrezkoa zaionari egiten dio erreferentzia, hau da, maila biologikoan irauteko beharrezkoa denari. Arendtek lanaren eta kontsumoaren arteko prozesu ziklikoa ezartzen du, bizitzaren beraren kondizioa litzatekeena; gizakiaren ekintza ingurunearekin elkarreaginean, espeziearen biziraupenari eta ugalketari begira.
- *Ekoizpena*. Giza ekintzaren emaitza da, erabilgarritasuna eta beharra duten objektuak lortzeko. Mundutasunaren baldintza dagokio. *Giza kondizioa* liburuan, Arendtek gizakiaren oinarrizko hiru jarduerak aztertzen ditu, bizitza

aktiboa osatzen dutenak: lana, ekoizpena eta ekintza. Ekoizpena sormena da, gizakiok objektuen bidez mundua sortzeko daukagun modua. Gauza artifizialen mundua naturatik bereizten gaituena da. Objektu horiek ez dira gure beharrian biologikoak asetzeko (lanaren kasuan bezala), baizik eta bizi garen mundua eraikitzeko (artifizialtasuna).

- *Gaizkiaren hutsalkeria*. Arrazoinamendurik gabe burututako gaizkia izendatzen duen eta gaizki absolutuaren posibilitatea ahalbidetzen duen kontzeptua da. Gaizkiaren hutsalkeriak botere politikoaren sistema batek gizakiaren sarraskia nola hutsaldu dezakeen deskribatzen du, bere ekintzen ondorio etiko eta moraletan pentsatzeko gai ez diren funtzionarioek burututako prozedura burokratiko gisa egiten denean. Eichmann buruzagi naziaren epaiketaren testuinguruan sortzen du Arendtek kontzeptu hori. Izan ere, Eichmannek sisteman milaka gizabanakoren suntsipena ekarri zuten aginduak emateko erosotasuna aurkitu zuen, estatu totalitarioaren logikaren barnean. Hausnarketa falta hori da, hain zuzen, Eichmann errudun bilakatzen duena. Estatuaren izenean eta legea jarraituz jokatu bazuen ere, askatasuna zuen erailketa administratiboen ondorioen inguruan hausnartu eta horien gaineko erabakiak hartzeko. Horri garrantzirik ez ematea eta gaizkia hutsalkeria bilakatzea da bere krimen handiena.
- *Giza natura*. Arendtek giza natura eta giza izaera bereizten ditu. Alde batetik, sortzetikoa eta zalantzaezina den giza natura baten existentzia ukatzen du; aitzitik, giza izaeraren jarduerak existentziaren funtsezkotzat aurkezten ditu. *Giza kondizioa* liburuan, Arendtek gizakiaren oinarritzko hiru jarduerak aztertzen ditu, bizitza aktiboa osatzen dutenak: lana, ekoizpena eta ekintza. Helburua giza jarduera zertan datzan azaltzea da (bizitza kontentatiboaren kontra). *Vita activa* eratzen duen ekintza bakoitza (landu, ekoitzi eta ekin) esparru desberdinetan gertatzen da: esparru pribatuan, esparru publikoan eta esparru sozialean.

Eichmann Jerusalem: 'Post scriptum' **Testuari sarrera**

Eichmann Holokaustoa diseinatu zuen nazi alderdiko kargu gorenetakoa zen. Gerra amaitzerakoan Argentinara egin zuen ihes, eta bertan Mossadeko komando batek bahitu eta Jerusalemara eraman zuen hegazkinez 1960an. Hurrengo urtean epaitu, erruduntzat jo eta heriotza zigorra ezarri zioten, 1962an gauzatu zena.

Arendtek prozesuaren inguruko hausnarketa egin zuen *Eichmann Jerusalem* izeneko obran, eta polemika bizia sustatu zuen, bereziki, esparru israeldarrean. Izan ere, epaiketaren aurkako hainbat arrazoi aurkitu zituen Arendtek.

Lehena, bazirela hainbat arrazoi epaiketaren legitimitate juridikoa zalantzan jartzeko:

- Israel sortu gabe zegoen Eichmannek bere delituak burutzerakoan.
- Eichmannek ez zuen inongo deliturik burutu Israelen.
- Eichmann bahitzeak nazioarteko legeen kontra egiten zuen.

Bigarrena, epaiketa propaganda politiko moduan erabili zela. Israelen politiketik eta inguruko herrialde arabiar musulmanekin izandako gerrek bere irudia zikindu zuten (kanpoan eta barruan). Horregatik, epaiketa herrialde judutarrak Holokaustoa zehar pairatutako jazarpen eta oinazeak azpimarratzeko aukera bezala tratatu zen. Ez zen Eichmannen aurkako epaiketa bat, alemaniar gobernu naziaren aurkako prozesua baizik, judutar herri guztiari egindako kaltearengatik. Israeldarren ikuspuntu horrek atzean uzten zituen Nurenbergeko auziak, non ez zen herri judutarraren aurka egindako delitu espezifikorik aipatu. Aldi berean, ez zen inon aipatu judutar agintari batzuek naziekin izandako kolaborazioa. Eichmannen kondena hasieratik ezarrita zegoen.

Hirugarrena agintari naziei munstro itxura ematearen mitoarene aurkako zen. Eichmannek azterketa psikologikoak pasatu zituen epaiketaren aurretik, eta ondorioa garbia zen: gizon normala zen. Ez psikopata bat, ez pertsona azkarra.

Normala. Bere pertsonalitate faltagatik, hainbat taldetan sartu zen, eta, alderdi nazionalsozialistan karrera egiteagatik, agindu ziotena egin zuen. Arendt Eichmannen antisemitismoa zalantzan jartzera iritsi zen.

Liburuak sortutako iskanbilak bigarren edizioan 'Post scriptum' kapitulua idatzarazi zion, jasotako kritikei erantzuteko. Bertan, aipatutakoa laburtzeaz gain, azpimarratuko du Eichmann epaitu beharra zegoela, baina berak egindako delituenagatik. Horren inguruan zera dio Arendtek: ez 'estatu arrazoiak' (gobernu nazian, basakeriak ez ziren salbuespen, lege baizik, heriotza esparruak 'hilketa administratibo' bilakatu arte) ez 'aginduak jarraitzeak' (ez zuen inperatibo kategorikoa jarraitzen) ez dute justifikatzen Eichmannek egindakoa; izan ere, beti izan zuen aginduak ez betetzeko askatasuna. 🌸

Oharrak

1. Testu honetan, Batxilergoko bigarren mailako Filosofiaren Historia ikasgaiaren eta Unibertsitatean Sartzeko Ebaluazioko (USE) hautaprobarrako Arendti buruz landu behar diren epigrafe edo gaien zerrenda eta garapena datoz. Ondoren, Arendten kontzeptu gakoaren glosario bat eta ikasleek irakurri behar duten testuaren sarrera bat ere gehitu dira. Bigarren Hezkuntzako irakasle talde hau arduratu da testua osatzeaz: Celso Alvarez Martinez, Naiara Gago Povedano, Jokin Guilisagasti Mendivil, Iñigo Martinez Peña, Bakarne Mendiola Inza, Oihana Muxika Lazkano, Maddi Nazabal Etxebeste, Garazi Pascual Cuesta, Lupe Rocha, Marijo Telletxea Tolosa, Izaro Toledo Retegi eta Itsaslore Yarza Lopez.
2. Epigrafeen zerrendan, batzuk letra lodiz daude idatzita (3, 4 eta 7): Arendten zein Simone de Beauvoirren azterketan ager daitezkeen galderak dira, hain zuzen.
3. Epigrafe batzuek (5, 6 eta 7) banatuta datozen bi erantzun dituzte.
4. Arendtek erabiltzen dituen *das Arbeiten*, *das Herstellen* eta *das Handeln* alemanierazko terminoak honela euskaratu dira: *lan*, *ekoizpen* eta *ekintza*.